

Костич Л. М.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та прикладної лінгвістики

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ДИНАМІКА ЛЕКСИКО-СЛОВОТВІРНИХ ТИПІВ ВІДАПЕЛЯТИВНИХ ПОСЕСІВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті подано компаративний історико-словотвірний і лексико-семантичний аналіз українських присвійних прикметників (XIV–XXI ст.), утворених за словотвірною моделлю $TO_{\text{Nomina personalia}} + CF_{\text{-ОВЬ/-ЕВЬ; -ОВ-/-ЕВ-, -ІВ-}}$. В українській мові суфікс **-ОВЬ** / **-ЕВЬ**; **-ОВ-** / **-ЕВ-**, **-ІВ-** послідовно зберіг і розвинув первинну функцію – творити присвійні прикметники від особових назв. Відапелятивні посесиви, утворені від *nomina personalia*, складають транспозиційний словотвірний тип. Такі похідники виражають узагальнену словотвірну семантику ‘ознака за належністю (стосунком) до істоти, яку називає твірна основа’. З огляду на лексичне значення аналізовані прикметники розподілено на сім лексико-словотвірних типів: 1) похідники, мотивовані *nomina familia* (*батьковъ, бранановъ, жєниховъ; пасинків, свєкрів, швагровий*); 2) похідники, мотивовані *nomina aetate* (*парубків, юнаків*); 3) похідники, мотивовані *nomina politica, economic, financial, militaris* etc. (4 підтипи) (*акторовъ, войтовъ; кєсарів, ханів / арендаровъ, посєсєсоровъ; економів, фабрикантів / асавуловъ, гетмановъ; генералів, матросів / богачовий, неволниковий; багатів, утікачів*); 4) похідники, мотивовані *nomina agentium, professionalia* (*ковалевъ, гончаровъ, золотниковъ; мельників, пасічників, писарів*); 5) похідники, мотивовані *nomina ideologica, religionis, philosophica* etc. (*митрополитовъ, дяковий, чернецьвий; панотців, священників, титарів*); 6) похідники, мотивовані *nomina morum, actionum* etc. (*моучителевъ; окупантів, покидьків, розбійників*); 7) похідники, мотивовані *nomina generis, ethnicity* (*армениновъ, болгариновъ, ляховий; татаринів, турків, циганів*). Дуже низьку продуктивність виявляють лексико-словотвірні типи дериватів, співвідносних з *nomina aetate* та з *nomina generis, ethnicity*. Високу продуктивність засвідчують лексико-словотвірні типи, що їх формують похідні посесиви від 1) *nomina politica, economic, financial, militaris* etc. та 2) *nomina agentium, professionalia*.

Контекстуальний аналіз засвідчив функційно-семантичні зсуви й розвиток часткових словотвірних значень у межах загальної словотвірної семантики, спільної для похідних посесивів, співвідносних з *nomina personalia*.

Ключові слова: історичний словотвір, українська мова, присвійні прикметники, лексико-словотвірний тип, суфікс **-ОВ-** / **-ЕВ-**, **-ІВ-**, десубстантив.

Постановка проблеми. Посесивні ад’єктиви є доволі частотними в системі тих засобів мови, що вказують на ознаку предмета через належність його особі, – іменників істот у родовому відмінку з присвійним значенням і присвійних займенникових прикметників. Присвійні прикметники відособлені від прикметників відносних за структурою і за змістом, оскільки суфікси відносних прикметників виконують морфологічну

функцію. Натомість перехід іменника (назви особи) у присвійний прикметник – явище морфологічної ад’єктивації – забезпечують словотвірні суфікси, які вносять у структуру похідного присвійного прикметника сему належності, виконуючи семантичну функцію.

В українській мові високу продуктивність у творенні присвійних дериватів від назв осіб демонструє словотвірний формант **-ОВ-** / **-ЕВ-**, **-ІВ-**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У мовознавстві ад’єктивну деривацію посесивів досліджено як комплексно, так і частково. Системному висвітленню цього питання присвячені праці вітчизняних мовознавців: С. Сміль-Стоцького, Л. Коцюби, І. Кунця, А. Грищенко, М. Плющ, В. Васильченка, І. Кузьми, З. Купчинської та ін. Побіжно його розглянуто в історико-лінгвістичних працях Л. Гумецької [1, с. 119–125], С. Бєвзенка [2, с. 211–212], О. Волох [3, с. 169–170], наукових і навчальних викладах Д. Баранника [4, с. 184–188], А. Грищенко [5, с. 143–144], О. Безпояско [6, с. 121–126] та інших науковців.

Попри нагромаджений досвід вивчення присвійних прикметників, історію цього класу слів потрібно провадити з дописемного періоду й аналізувати як тривале й активне словотворення, зумовлюване мовними й позамовними чинниками. У діахронному вимірі й на окремих синхронних зрізах творення присвійних прикметників узгоджувалось зі словотвірними процесами, що були притаманні кожному періодові функціонування української мови. Водночас варто відзначити певні відмінності в динаміці продуктивності виокремлюваних лексико-словотвірних типів (ЛСТ).

Стаття продовжує історико-дериватологічний і лексико-семантичний аналіз, розпочатий у розвідці про історію словотворення праслов’янських і давньоукраїнських присвійних прикметників [7]. **Мета** запропонованої праці – у проєкції на попередні етапи становлення української мови простежити динаміку продуктивності ЛСТ присвійних ад’єктивів, утворених за моделлю $TO_{\text{Nomina personalia}} + CF_{\text{-ОВЬ/-ЕВЬ; -ОВ-/-ЕВ-, -ІВ-}}$ на часовому відтинку XIV – поч. XXI ст. (за В. Німчуком: середньоукраїнська мова (XIV/XV-к. XVII ст.); новоукраїнська мова (від кінця XVII ст.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміни соціального, національного, ідеологічного, освітньо-наукового, культурного, економічного й суспільно-політичного характеру, які упродовж століть відбувалися на території України, сприяли збагаченню лексичного складу української мови у сфері *nomina personalia*. Слова на позначення осіб, пов’язаних зі сферою економіки, державного управління й суспільно-політичної діяльності, військової справи, релігії, освіти тощо, формують потужну твірну базу для прикметникового словотворення,

зокрема в царині збагачення класу посесивів, утворених за допомогою суфікса **-овь** / **-евь**; **-ов-** / **-ев-**, **-ів-**.

У середньоукраїнській мові суфікс **-овь** взаємодіяв з основами на кінцевий твердий приголосний. Його варіант **-евь** виступав після основ на **-ль-**, **-рь-**, **-ц-**, **-ш-**, **-й-** та утворював прикметники від загальних назв осіб у формі однини чоловічого й жіночого роду [1, с. 122]. У XVI–XVII ст. функціювали повні відмінкові форми на **-ов-** / **-ев-**, що свідчить про словозмінну уніфікацію прикметників незалежно від тих ознак, на які вони вказували [8, с. 165]. У писемних джерелах цього періоду зафіксовано повні прикметники також у формі називного відмінка. У текстах XIX ст. трапляються перші присвійні прикметники чоловічого роду на **-ів-** (← **-овь**), що з'явилися під впливом властивого українській мові переходу [о], [е] в [і] у закритому складі. До початку XX ст. суфікс **-ів-** закріпив статус посесивного форманта. У новій українській мові він творить присвійні прикметники чоловічого роду від іменників другої відміни твердої, м'якої та мішаної груп. Аломорф **-ев-** продукує посесиви жіночого й середнього роду від іменників м'якої та мішаної груп, аломорф **-ов-** – жіночого й середнього роду від іменників твердої групи.

Ураховуючи семантичну неоднорідність мотиваційної бази, розподіляємо прикметники, похідні від *nomina personalia*, що їх фіксують писемні джерела середньоукраїнського та новоукраїнського періодів, на лексико-словотвірні типи.

1. Деривати, співвідносні з назвами кровної та духовної спорідненості, своацтва, приятелювання – *nomina familia*. Успадковані ад'єктиви активно уживані передусім у синтаксично вільних конструкціях, як-от: *братъ дядьовъ* (15, в. 9, с. 4), *имене(м) мужовы(м)* (в. 18, с. 142), *голо(с) жєниховъ* (16, с. 352), *праци о(т)цево(и)* (17, с. 30); *сынова жєна* (18, с. 119). У середньоукраїнський період аналізовані посесиви також були складниками географічних назв, як-от: *братановъ млинъ* (19, т. 1, с. 119) – млин у Молдавському князівстві; *лѣсъ дедьовъ* (с. 563) – ліс у Волинській землі. У травнику XVI ст. зафіксовано назву рослини *братанова трава*: *чорнобы(л) е(ст) трава растєніе(м) по(до)бна...братановъ травъ* (15, в. 3, с. 52). За нашими спостереженнями, іменник *братанъ* 'племінник' уперше зафіксований пам'ятками XII ст., як і форми *братаничъ* 'тс.', *братана* 'племінниця', *братаньна* 'тс.'. Водночас тексти періоду Русі не документують співвідносного із ним десубстантива *братановъ*.

Наповнення цього ЛСТ прикметниками засвідчують контексти *кзрунѣту те(с)тowego* (17, с. 168 зв.), *роукою Братъевоу* (19, т. 1, с. 123), *поступков...баструковъх* (20, т. I/1, с. 60), *батковъ хлѣбъ* (с. 61), *прапрао(т)цева сестра* (21, с. 61), *прапра(в)нуко(в) снѣ* (с. 96), *внукова жєна* (с. 333), *прапрадѣдова мати* (22, с. 490), *в дому пасы(н)ковомъ* (23, с. 74), *з небожкою свєкровою* (24, с. 78).

Збереження й функціонування упродовж століть праслов'янських і давньоукраїнських прикметників демонструють новоукраїнські джерела, що містять усталені в українському лексиконі деривати: *батьківъ* (25, с. 51), *мужів* (26, т. 4, с. 821), *пасинків* (т. 6, с. 85), *правнуків* (т. 7, с. 506), *прадідів* (с. 511), *братів* (27, т. 1, с. 94), *дядьків* (с. 462), *свєкрів* (т. 4, с. 105), *синів* (с. 121), *тестів* (с. 259), *жєнихового обійстя* (28, с. 346), *дідовий* (29, т. 1, с. 184) / *дідів* (27, т. 1, с. 389). В українській мові похідник *вітцевий* (29, т. 1, с. 109), що має протетичний **в**, та застар. урочист. *отцевий* (27, т. 3, с. 77) функціують як стилістично забарвлені слова.

Словотвірна модель творення посесивів за допомогою суфікса **-ів-** від іменників описуваної тематичної групи зберігає продуктив-

ність. Ролі твірних виконують різні типи основ. Зокрема, до прикметників, що містять питомі праслов'янські корені, належать деривати *гостів* (26, т. 2, с. 144), *друзів* (с. 423), *шуринів* (**šurinъ* 'брат дружини') (т. 11, с. 565), *затів* (27, т. 2, с. 191), *татів* (т. 4, с. 249).

Не суперечить нормі, попри неповноголосну форму, церковнослов'янським *предок* (цсл. **прѣдъкъ** ← **прѣдъ** 'перед' + **-ок-** ← **-ъкъ(ь)**). Він слугував твірною базою для ад'єктива *предковий* / *предків* (27, т. 3, с. 403; 26, т. 7, с. 527).

Наслідком взаємодії суфікса **-ів-** із запозиченими основами є десубстантиви *товаришів* (*товариши* – запозичення з тюркських мов) (27, т. 4, с. 269), *швагрів* (нім. *Schwager* 'чоловік сестри'): *швагровоє подвірєнько* (28, с. 286).

Похідними за походженням основами мотивовані прикметники *вітчимів* (29, т. 1, с. 109), *кумів* (**кутъ* ← **kuta*) (26, т. 4, с. 398), *приятелів* (т. 8, с. 107), *своєків* (т. 9, с. 101), *сусідів* (**sъsědъ* ← *sq-* 'су-' + *sěd-* / *sěděti*) (с. 856), *чоловіків* (**čelověкъ* ← **čel'adъ* + лит. *vaikas* 'дитя') (т. 11, с. 350), *небожів* (27, т. 2, с. 537), *сватів* (**svatъ* ← **svojat-* ← **svo-*, **sve-*) (т. 4, с. 104).

В українській мові поширені посесивні деривати, утворені від пестливих назв, як-от: *батеньків* (27, т. 1, с. 18), *дідусів* (с. 389), *татунів* (т. 3, с. 250), *татків* (т. 4, с. 249), *татусеньків*, *татусів* (с. 250).

2. Деривати, співвідносні з іменниками-назвами осіб за віком – *nomina aetate*. У творенні похідних цього ЛСТ суфікс **-овь/-евь**; **-ов/-ев-**, **-ів-** засвідчує дуже низьку продуктивність. Зокрема, староукраїнські пам'ятки не фіксують дериватів, генетично пов'язаних із праслов'янським прикметником **mold(ě)ньsevъjъ* (**mold(ě) ньсь* 'немовля'). Натомість виявлено присвійно-відносні похідники від іменників *младенець* / *млоденець*, *младенець* / *млоденець*, *младньець* 'немовля, маля' (15, в. 18, с. 211, 215), *млоденець* / *млодзянець*, *млоденець* / *млодзянець* 'хлопець, юнак' (с. 215, 216) із суф. **-ск(-еск-)**: *младенческий* 'властивий дитині' (с. 212), *младенский* 'юнацький' (с. 212), *млоденческий*, *млоденческой* 'властивий юнакові' (с. 215).

Український посесив *парубків* (27, т. 3, с. 98) співвіднесений з успадкованим із праслов'янської доби іменником *парубок* (**paorъbъкъ* ← **orbъ* 'раб, слуга'), що має значення 1) 'молодий хлопець' і 2) 'нежонатий чоловік'. До цього ЛСТ належить також десубстантив *юнаків* (26, т. 11, с. 613).

3. Прикметники, співвідносні з назвами осіб за соціально-економічним і суспільно-політичним становищем – *nomina politica*, *economic*, *financial*, *militaris* etc. Цей ЛСТ відіменникових похідників семантично неоднорідний.

3.1. Деривати, мотивовані назвами титулів, чинів, рангів, назвами осіб, які служать в органах управління, здійснюють юридичну й дипломатичну діяльність.

Упродовж історичного періоду частотним є посесив, генетично пов'язаний із праслов'янським прикметником **korl'evъ*, **kraljevъ* 'який належить королеві'. Тексти середньоукраїнської мови фіксують неповноголосну й повноголосну форми **кроловъ* (стп. *królów*), *кролєвъ*, **кравєвъ* / *кравєвъ*: *ловчи кравєвъ* (19, т. 1, с. 516), *слуги кравєвы* (с. 510) // *кравєвы* *намгьсткы* (с. 499). В українській мові нової доби збережено повноголосний варіант *королів* (27, т. 2, с. 286). Також у писемних джерелах активно фігурують успадковані лексеми *фараоновъ*, *осподарєвъ* 'який стос. верховного правителя', *царєвъ*.

Зібраний фактичний матеріал свідчить, що у XV–XVI ст. кількість таких похідних зросла. Обстежені офіційно-ділові тек-

сти фіксують деривати **дворниково́в* (*дворник* ‘придворний чин у Молдавському князівстві’, ‘сільський староста’) (19, т. 1, с. 288), *акторо́в* (*актор* ‘позивач’, лат. *actor*) (15, в. 1, с. 86), *посло́в*(*и*) (21, с. 195) та ін. Пам’ятки XVIII ст. обмежено фіксують форму *ви́жов* (*ви́ж* ‘судовий чиновник нижчого рангу’) (36, т. 1, с. 100), що згодом цілком вийшла з ужитку.

Тексти XV ст. і наступних документують чимало прикметників на *-овь* /*-евь* від іменників іншомовного походження, серед яких: *канцлеро́в*, *канцлеро́вий* (стч. *kancler̃*, стп. *kanclerz*, лат. *cancellarius* ‘канцлер’) (19, т. 1, с. 470), *маршалко́в*, *маршалко́в* (стч. *maršalek*, стп. *maršalek*, свн. *marschal* ‘службовець’) (с. 578), *подсоудко́в* (стп. *podśedek* ‘підсудок’) (т. 2, с. 169), *бурми́стрев*, *бурми́стров* (нім. *Bürgermeister* ‘господар міщан’) (15, в. 3, с. 100), **воито́в*, *воито́в* (стп. *wojt*, свн. *voget*, лат. *vocatus*, *advocatus* ‘війт’) (в. 4, с. 197), *законодаво́в* (стп. *zakonodawca* ‘законодавець’) (в. 10, с. 64), *лантвоито́вий* (стп. *landwójt*, свн. *lentvoget* ‘земський війт’) (в. 15, с. 227).

Як форма звертання до привілейованих осіб в українській мові середини XIV–XV ст. набув поширення іменник *пань* (**gъrati* ‘господар, повелитель’), що його розглядають як полонізм (31, т. 4, с. 273) або запозичення з чеської правничої мови [9, с. 131–134]. Існує думка, що перші фіксації слова *пан* сягають XIII ст. [10; 11]. Його активне побутування в середньоукраїнській мові як назви титулу відбиває ділова документація галицьких, волинських, київських земель. До прикладу, у 75-ти грамотах, опублікованих В. Розовим [12], за частотністю вживання слово *пань* перевершує ціл. *господи́нь*. У XVI ст. слово *пан* почали вживати як показник шанобливого ставлення у зверненні до вільної людини – козака, міщанина, шляхтича [13]. Закономірно в лексичній системі української мови з’явився прикметник **панов*: *слоужебни́к за віноу панов* (19, т. 2, с. 124). Зафіксовано також утворення від суфіксальної форми *панок*: *сынови па(н)ковому* (32, с. 109). Натомість ад’єктив *господи́нов* трапляється здебільшого в юридичних джерелах XVII ст.: *в(ъ) дому господи́ново(м)* (17, с. 346 зв.).

У пам’ятці XVIII ст. спостережено ад’єктив *государев*: *вои́ск государевих* (33, с. 374). Твірною базою для цього деривата слугував іменник *государь*, що до кінця XVI – поч. XVII ст. з’явився в мові Московського царства на основі переосмислення форми (*г*)*осподарь*, фіксованої давньоукраїнськими пам’ятками з XI ст.

Субстантивацию прикметника відбиває фрагмент *панове судовые каптуровые* (36, т. 1, с. 357), де *каптуро́вий* ‘той, хто засідає в кримінальному суді’.

За нашими спостереженнями, в новоукраїнській мові збереглися успадковані посесиви *війти́в* (27, т. 1, с. 236), *пані́в* (т. 3, с. 92), *царі́в* (т. 4, с. 423), *цісарі́в*, *цесарі́в*, *цезарі́в* (с. 434), *кесарі́в* (26, т. 4, с. 144), *фараоні́в* (т. 10, с. 563), *хані́в* (т. 11, с. 17).

У сучасних українських ЗМІ широко використовують посесив *губернаторів*. До активно вживаної лексики належать також деривати *клієнти́в*, *мері́в*, *спікері́в*, наприклад: *губернаторового розпорядження* (<https://www.volynnews.com>), у *клієнтових проблемах* (<https://dt.ua>), *меровим заступником* (<http://vikka.ua>), *спікерового пресекретаря* (www.umoloda.kiev.ua).

Переважає в історичній науковій та художній літературі функціують лексеми *монархі́в* (26, т. 4, с. 794), *падишахи́в* (т. 6, с. 13), *посадникі́в* (*посадник* ‘намісник князя’) (т. 7, с. 308), *справникі́в* (*справник* ‘начальник повітової поліції’) (т. 9, с. 594), *стражникі́в* (с. 748), *султані́в* (с. 833), *князі́в* (27, т. 2, с. 258), *урядникі́в* (т. 4, с. 353) та ін.

3.2. Групу прикметників, похідних від іменників-назв осіб, що здійснюють фінансово-господарську діяльність, формують деривати *арендаро́в* (*арендарь* ‘той, хто арендує земельні угіддя’) (15, в. 1, с. 112); *ключнико́вий* (*ключни́к* ‘той, кому довірено ключі та нагляд над коморами, маєтками’) (в. 14, с. 131); *посесоро́в* (*посесорь* (лат. ‘орендар земельної ділянки’)) (17, с. 363 зв.) і под. У контексті *не(д)...мытарев* (16, с. 12) успадкований прикметник *мытарев* є компонентом сполуки, що позначає одну із неділь богослужбового року.

До аналізованої групи відносимо посесив *господаревий*, що його фіксують пам’ятки XVIII ст. зі зн. ‘що належить економ’у’: *Господареві дворца Лѣтковского...куплено свиту...а жень єго господаревой...куплено чоботи* (20, т. 1/2, с. 584). Як свідчать лексикографічні праці (20, т. 1/2, с. 586–587; 15, в. 7, с. 51–52; 27, т. 1, с. 317; 34, с. 668), іменник *господарь* є багатозначною лексемою. Упродовж історичного періоду до XVIII ст. він зберіг первинну семантику ‘пан, державний діяч, цар’ (XII–XVIII ст.), а також набув нових значень: 1) ‘власник дому, господарства’ (XVI–XXI ст.), 2) ‘господар заїзду, готелю, що приймає гостей за плату’ (XVI–XVII ст.), 3) ‘власник загалом’ (XVI–XVIII ст.), 4) ‘економ, який керує господарством’ (XVII–XVIII ст.), 5) ‘офіційна особа, що доглядає державне майно або майно вищої урядової особи’ (XVIII ст.). Саме тому, за нашими спостереженнями, у функціонуванні цього прикметника відбувся семантичний зсув. У новоукраїнській мові цим посесивом позначають належність чогось власникові дому, господарства: *Господи́ня мела підлогу довгою сукнею, обличчя в неї було смутне так само, як господареве* (В. Шевчук).

У сучасній українській мові функціують мотивовані історизмами посесиви *економі́в* (26, т. 2, с. 458), *крамарі́в* (т. 4, с. 323), *прикажчикі́в* (т. 7, с. 631), *фабриканті́в* (т. 10, с. 547). Широко вживаним є похідний від запозиченого з тюркських мов іменника *хазяїн* (тат. *хузэй* ‘власник чогось’) посесив *хазяїні́в* (26, т. 11, с. 9).

3.3. Деривати, співвідносні з назвами осіб за військовими званнями, чинами, посадами, причетністю до військової справи. Джерела середньоукраїнської доби фіксують успадкований прикметник *воино́в*: *поя(с) воино́в* (21, с. 100).

У літописі XIII ст. виявлено іменник *вѣтязь* ‘витязь; воїн’ (**vitedzъ* ‘витязь’). Натомість прикметник *вѣтязев*, за нашими спостереженнями, є надбанням середньоукраїнської мови від XIV ст. Зокрема, він трапляється переважно в ділових пам’ятках: *вѣра...вѣтязева* (19, т. 1, с. 232).

Середприкметників аналізованої групи, зафіксованих передовсім у літописній літературі й текстах ділової документації, багато таких, що мотивовані запозиченими іменниками або похідними від останніх. До прикладу, такими є десубстантиви *гетмано́в* (нім. *Hauptmann*) (16, с. 310 зв.), *асавуло́в* (тур. *jesavul*) (17, с. 71), *атамано́в*, *отамано́в* (тюрк. *odaman*) (15, т. 1, с. 142–143). За участю твірної основи числівникового походження утворився дериват *десятико́в* (15, т. 7, с. 253). Із демінутивом *гетманчик* співвідноситься форма *гетманчи́нов* (20, т. 1/1, с. 522).

Знаним із кінця XVII ст. є прикметник *бунчуко́вий*, *бунчуко́вий* (29, т. 1, с. 49) (*бунчук*, тюрк. ‘древко із кінським хвостом, прапор’). Тексти XVIII ст. фіксують субстантивовану форму *бунчуко́вий* (*товариш*) (36, т. 1, с. 74). Перехід прикметникових форм до класу іменників, здійснюваний за схемою ‘той, хто має стосунок до предмета’ – ‘професія; рід діяльності’, демонструє, зокрема, такий контекст: *Бувають військові, значкові, і сотники, і бунчукові* (І. Котляревський). До іменників прикметникового

типу належать *кошовий* / заст. *кошовий* 'отаман козаків на Запорізькій Січі' (25, с. 194), *вартовий* / *вартовий* (с. 69), заст. *полковий* (31, т. 4, с. 495), *хорунжевий* (*хорунжий* 'особа, що носила прапор або корогву війська'; запозичення з польської мови) (26, т. 11, с. 131), *башовий* 'сторож на вежі' (27, т. 1, с. 35) та ін. На переконання М. Плющ, потрібно послідовно розрізняти субстантивовані в контексті прикметники (дієприкметники) та іменники прикметникового відмінювання, що є наслідком субстантивації або одноразового виникнення іменника із закінченням-суфіксом *-ий, -а, -е*, який не вживався в ролі прикметника [14, с. 264].

До активної лексики належить дериват *полковників* (26, т. 7, с. 86), що генетично співвідноситься з др.-укр. *плькъ* 'військо; воїнство; битва; похід; народ; зібрання', псл. **р'лькъ* 'тс.'; давнє запозичення з германських мов (31, т. 4, с. 495).

У процесі становлення нової української мови військова лексика почала розвиватися досить інтенсивно. Від XVIII ст. проникають в українську мову іноземні назви звань і посад на зразок *генерал, солдат, лейтенант, сержант* тощо. На їхній основі були утворені та збережені в активному словнику мови прикметники *генералів* (нім. *General*, фр. *general*) (26, т. 2, с. 49), *командирів* (фр. *commandeur* 'командор (ордену)') (т. 4, с. 240), *комісарів* (нім. *Kommissar*, фр. *commissaire* 'уповноважений') (с. 247), *лейтенантів* (фр. *lieutenant* 'заступник') (с. 472), *матросів* (гол. *matroos* 'моряк', фр. *matelot* 'тс.') (с. 653), *поручиків*, *поручників* (п. *porucznik* 'уповноважений, заступник') (т. 7, с. 296), *сержантів* (фр. *sergent*) (т. 9, с. 138), *капітанів* (с.-лаг. *capitaneus* 'ватажок; капітан') (27, т. 2, с. 217). До похідних утворень XX ст. відносимо прикметник *снайперів* (у словниках – із 1937 р.; англ. *sniper*) (26, т. 9, с. 422).

3. 4. У староукраїнських пам'ятках виявлено більше, аніж у попередні періоди, похідних прикметників на *-овь / -евь*, які утворилися від іменників-назв представників соціальних станів, груп. Описувану групу складають деривати **кмистевь* (*кмисть* 'незакріпачений оброчний селянин') (19, т. 1, с. 478), *богачовий* (*богачь, богачь* 'багата людина') (20, т. I/1, с. 110), *вдовий / вдовий* (22, с. 432), *гетманичовь* (*гетманичь* 'син гетьмана') (с. 520), *королицевий* (*королевичь* 'син короля') (15, в. 15, с. 28), *нево(л)никовий* (17, с. 149 зв.).

Нова українська мова зберегла, зокрема, зафіксований писемними джерелами XVI–XVII ст. посесив *багачевий, багачів* (27, т. 1, с. 17), мотивований суфіксальним відприкметниковим іменником *багач*. Тотожну семантику має прикметник *багатиревий, багатиричів*, мотивований деад'єктивом *багатирич, багатирич* у зн. 'багач' (29, т. 1, с. 8) У XIX–на поч. XX ст. функціонувала субст. форма *багатирича* 'дружина багача': *Багатирича перебралась ув одну хату* (27, т. 1, с. 16). Словники кінця XX ст. фіксують лише розм. варіант *багатиричський* (розм. *багатирич* 'багач'). Він був відомий також у XIX ст., напр.: *Добре серце положили йому в груди; та й розуму не задурили багатиричськими витребеньками* (Панас Мирний). З-поміж дериватів, що споріднені з прикметником *багатий*, українська мова поч. XXI ст. зберігає посесив *багатіїв* (від *багатій*) (35, 265.051). До аналізованого ЛСТ відносимо також девербативи *в'язнів* (26, т. 1, с. 798), *утікачів* (27, т. 4, с. 19).

Низка виявлених дериватів належить до пасивної лексики, серед яких: *козаків* (27, т. 2, с. 264), а також *подорожників* (рідк. *подорожник* 'той, хто подорожує') (30, с. 2536), *паничів* (с. 15), *музиків* (27, т. 2, с. 453), які мотивовані конфіксальним і суфіксальними десубстантивами. Відкомполітичним утворенням є слово *торботрясів* (*торботряс* 'жебрак') (т. 4, с. 275). Похідні

основи слугували мотиваторами ад'єктивів *дяченків* (*дяченко* 'син дяка') (т. 1, с. 463), *царенків* (*царенко* 'син царя') (т. 4, с. 423), *хорунженків* (*хорунженко* 'син хорунжого') (26, т. 11, с. 131).

4. Прикметники, утворені від агентивних і професійних назв – *nomina agentium, professionalia*. Цей ЛСТ складають присвійні ад'єктиви, що позначають належність особі, яка пов'язана із виробничою та професійною діяльністю. Привертає увагу той факт, що серед зафіксованих похідників багато новотворів, мотиваторами яких нерідко є запозичені основи. Це слугує підставою стверджувати, що у функції творення описуваних посесивів суфікс *-овь / -евь* був високопродуктивним.

Середньоукраїнські писемні джерела фіксують успадковані посесиви і новотвори, серед яких: *римаровь* (*римарь* 'той, хто виготовляє ремінну зброю'; нім. *Riemer*) (41, с. 63), *ковалевь, коваловь* (т. 1, с. 483), *столниковь* (*столникь* 'придворний службовець у Молдові') (19, т. 2, с. 389), *гончаровьий, гончаровь, гончаревь* (15, в. 7, с. 18), *грабаровь* (*грабарь, грабарь, кграбарь* 'землекоп', стп. *grabarz*, с.-в.-н. *grabaere*) (с. 66), *даскаловь* (гр. *διδάσκαλος* 'учитель') (с. 181), *золотниковь* (в. 12, с. 144), *коморниковь* (стп. *komornik* 'придворний посланець') (в. 14, с. 214), *катовь* (*кать* 'той, хто здійснює смертні вироки', стп. *kat*) (с. 62), *кравцовь* (пор. субст. *кравцеца, кравцеца* 'дружина кравця') (в. 15, с. 73), *маистровь* (*маистрь, майстерь* 'майстер; магістр; очільник') (в. 17, с. 14), *мє(л)никовь* (с. 102), *мистровь* (*мистрь, мистрь* 'кат') (с. 204), *нась(ч)никовь* (17, с. 58), *писаровь* (с. 124), *герциревь* (*герцирь* 'борець') (18, с. 91), *аптекаревь* (20, т. I/1, с. 29), *докторовий* (пор. субст. *докторова*, стп. *doktorowa* 'дружина доктора') (с. 767), *поваровь* (*поварь* 'кухар') (21, с. 61), *учитилева* (30, с. 142), *грубниковь* (*грубникь* 'пічник') (36, т. 1, с. 191) *дъеписцевь* (*дъеписець* ← *дъепись* 'історик') (с. 239), *чаровниковь* (т. 2, с. 474) та ін.

До іменників прикметникового типу належать *лановий* 'наглядач за польовими роботами у поміщика' (26, т. 4, с. 445), *ланковий* 'керівник ланки' (с. 445) та ін.

Описуваний тип словотворення зберегла й розвинула нова українська мова. Групу успадкованих дериватів складають, зокрема, прикметники *гончаровий* (27, т. 1, с. 309), *ковалів* (т. 2, с. 260), *майстровий / майстрів* (с. 398), *вчителів / учителів* (т. 4, с. 370), *мельників* (26, т. 4, с. 671), *пасічників* (т. 6, с. 107), *писарів* (с. 360), *писцевий* (*писець* 'переписувач рукописних книг') (с. 362) та ін.

Мотиваторами прикметників-посесивів аналізованої групи є здебільшого похідні назви осіб, утворені на базі питомих чи запозичених основ за допомогою таких суфіксів: *-ар*– [*дзвонарів* (27, т. 1, с. 377), *кобзарів* (т. 2, с. 259), *токарів* (т. 4, с. 271), *бондарів* (26, т. 1, с. 216), *столярів* (т. 9, с. 728), *шинкарів* (т. 11, с. 453), *школярів* (с. 481)]; *-ир*– [*бригадирів* (26, т. 1, с. 234)]; *-ник*– [*табачників* (27, т. 4, с. 241), *табунників* (с. 242), *телятників* (с. 253), *трахтирників* (*трахтирник* 'шинкар') (с. 280), *цегельників* (с. 426), *візників* (26, т. 1, с. 668), *мірошників* (т. 4, с. 747), *пічниковий* (т. 6, с. 552), *художників* (т. 11, с. 169)]; *-ист*– [*машиністів* (26, т. 4, с. 658)]; *-ець*– [*творців* (27, т. 4, с. 251), *шевиців* (с. 490), *співців* (26, т. 9, с. 522)]; *-ач*– [*ткачів* (27, т. 4, с. 268), *трубачів* (с. 288), *сурмачів* (26, т. 9, с. 854)]. Наслідком взаємодії суфікса *-ів*– зі складно-нульсуфіксальними дериватами *богомаз* 'іконописець', перен. 'поганий художник' і *хлібороб* є прикметники *богомазів* (27, т. 1, с. 80) та *хліборобів* (26, т. 4, с. 402). На основі нульсуфіксального іменника *сторож* з'явився посесив *сторожів* (т. 9, с. 734).

Багато прикметників описуваного типу співвідносяться із запозиченими основами, як-от: *лірників* (п. *lirnik* ‘гравець на колісній лірі’) (27, т. 2, с. 370), *поетів* (гр. *ποιητής* ‘творець’) (т. 3, с. 249), *чабанів* (крим.-тат. *чобан* ‘пастух’, перс. *šibān* ‘тс.’) (т. 4, с. 442), *чумаків* (*чумак* ‘в Україні XV–XIX ст. візник і торговець’; запозичення з тюркських мов) (с. 477), *авторів* (лат. *autor* ← *auctor* ‘винахідник’) (26, т. 1, с. 14), *професорів* (лат. *professor* ‘викладач’) (т. 8, с. 332), розм. *фершалів* (нім. *Feldscher* ‘військовий хірург’) (т. 10, с. 579), *швейцарів* (нім. *Schweizer* ‘солдат папської гвардії; сторож при дверях’) (т. 11, с. 428), *шоферів* (фр. *chauffeur* ‘шофер; кочегар’) (с. 512), *академіків* (п. *akademik* ‘наставник’, лат. *academicus* ← *Academia* ‘школа Платона; наукова установа’) (35, 265.054), *офіціантів* (лат. *officiantis* ‘служитель’): **офіціантова мова** (<https://gazetavv.com>).

5. Деривати, утворені від назв осіб за ідеологічними й релігійними переконаннями, церковною діяльністю, причетністю до сект, орденів, філософських, наукових течій тощо – *nomina ideologica, religionis, philosophica* etc.

Аналізовану групу формують здебільшого прикметники, похідні від назв представників церковної ієрархії. З давньоукраїнської мови успадковані посесиви, сформовані на основі грецизмів або давньогрецьких кальок, що їх зберегли контексти *єгоуменовою волоу* (19, т. 1, с. 344), *дозволе(н)є(м)...* **митрополитови(м)** (!) (с. 597), *остатко з марух* (пошкоджено – Прим. ред.) **діаконовою** (15, в. 8, с. 32), *с(ь)лужеб(ь)ника* **ар(ь)хиєрєвова** (16, с. 113 зв.), *праци...* **ігуменово(и)** (17, с. 30), **дякова зятя** (с. 50 зв.) тощо. Успадкований прикметник *поповь, поповьши* (19, т. 2, с. 195) пов’язаний з псл. **ropь* ‘проповідник’, лат. *rara*, гр. *παῖς* ‘священник’ (31, т. 4, с. 410).

До цього ЛСТ відносимо також успадковані ад’єктиви *волхвовий* (*волхвъ, волхвъ* ‘мудрець, вішун; хто здійснює магичні обряди’) (15, в. 4, с. 216), генетично пов’язаний зі старослов’янським *влѣхвъ*, та споріднений із прикметником *чорний* посесив *чернецевый* (*чернець* ‘представник чорного духівництва’): *комо(р)...* **черницево(и)** (17, с. 151 зв.).

У грамоті 1398 р. уперше зафіксовано посесив *бискоуповь* (*бискоупь, бискуп* = *єпискоупь*; стч., стп. *biskup*, свн. *bischof*, лат. *episcopus*; єпископ) (19, т. 1, с. 96). Він частотний у пам’ятках до XVI ст. Натомість форму *єпископовь* фіксує текст 1623 р.: *Брата Рожоного Єспова [єпископова]* (20, т. I/2, с. 891). Водночас посесиви *єпискоупши / єпископий / пискоупши, єпископлъ / єпискоупль / єпискупль* та відносно-присвійний прикметник *єпископський / єпискоупський / єпископський* зберігають давньоукраїнські пам’ятки з XII ст.

Як свідчать лексикографічні джерела, від XII ст. стає відомим іменник *иноць* ‘чернець, монах’. Попри це співвідносний із ним прикметник на **-овь** *иноковь* ‘який належ. ченцеві або стос. ченця’ є дериватом пізнішого часу. Наприклад: *лица инокова* (1596 15, в. 13, с. 140). Так само надбанням середньоукраїнської мови є прикметник *архимандритовь, архимандрытовь, ар̄хманѣдритовь* (гр. *ἀρχιμανδριτης* ‘настоятель монастиря’), напр.: *владник архимандрытов* (1541 15, в. 1, с. 134). Варто зауважити, що XIV ст. датована також форма *архимандричь*, що збереглася до XX ст.: *архимандричий хрест; архимандрича ряса* (27, т. 1, с. 10).

Від запозичених іменників утворилися деривати *калоугеровь* (*калоугерь, калоугерь* молд. ‘монах’) (19, т. 1, с. 467), *езовитовь, езовитовь* (*езуитъ, езуитъ, иезуитъ* ‘член католицького чернецого ордену’; п. *jezuita*) (15, в. 9, с. 89), *кальвѣновий* (*кальвинъ,*

кальвѣнь ‘представник кальвінізму’; стп. *kalwin*) (в. 14, с. 23). Очевидно, запозиченням із чеської або польської мови є прикметник **мистровь* (стч. *mistrovŭ*; стч. *mistr / mistř*, стп. *mistr / mistrz*, лат. *magister* ‘голова ордену хрестоносців’ (19, т. 1, с. 596). Пор. з *мистръ, мистр, мистрь* ‘кат’ (15, в. 17, с. 204).

До розгляданого типу відносимо посесиви *жерцовий* (*жрецъ* ‘служитель культу’) і *свѣценниковы(й)*, що їх зберігають фрагменти *на выроку (жерцовомъ, то есть) капланскомъ* (20, т. I/2, с. 920), *свѣценниково(й)...* *худобы* (37, с. 261).

Нова українська мова зберегла лише окремі прикметники з-поміж розглянутих вище. Зокрема, протягом історичного періоду пам’ятки стабільно фіксують десубстантиви *єпископовь* (25, с. 133), *дяків* (27, т. 1, с. 462), *поповий, понів* (т. 3, с. 333). Зберігає статус активно вживаної лексеми дериват *священників* (35, 265.032). Демінутив *дячок* слугував базою для творення розм. форми *дячків* (27, т. 1, с. 463). Двоосновний прикметник *панотців* (27, т. 3, с. 18) є афіксальним похідним від композита заст. *панотець*, що має кілька значень: ‘священник’, ‘батько стосовно своїх дітей’, ‘господар’, ‘старий поважний чоловік’ (27, т. 3, с. 93).

На базі запозичених основ постали похідники *титарів* (*титар* ‘церковний староста’, гр. *κτίτωρ* ‘засновник’) (26, т. 10, с. 128), *паламарів* (цсл. *парамонарь, пономарь*; с.-гр. *παράμοναριος* ‘наглядач’) (27, т. 3, с. 88), *рабинів* (*рабин* ‘духовний очільник єврейської громади’; цсл. *равви*; с.-лат. *rabbīnus*, гр. *ραββί*) (т. 4, с. 1), *штундівий* (*штунда* ‘член християнської секти’; нім. *Stunde* ‘година молитви’) (с. 515).

6. Деривати, похідні від назв осіб за фізіологічними і психологічними характеристиками, вчинками, поведінкою тощо – *nomina morum, actionum* etc.

У текстах середньоукраїнського періоду спостережено небагато десубстантивів на **-овь / -евь** цього ЛСТ, серед яких: *небощикове смерти* (19, т. 2, с. 32), *злочинцову мову* (24, с. 103) (*злочинець, злочинця*; стп. *złoczyńca*), *скопцевый* (*скопецъ* ‘людина, якій зроблено кастрацію’) (22, с. 506). В основі використання прикметника *макуховь* (у ролі ім.) лежить не пряме, а переносне значення мотиватора – *макуха* зневажл. ‘вайлувата, млява, безхарактерна людина’: *сынове ле(ш)ка макухового* (15, 17, с. 18).

В українській мові вжитковими є ад’єктиви, що з’явилися на базі похідних афіксальних основ: *покидьків* (*покидьок* перен., зневажл. ‘морально розкладена людина’) (27, т. 3, с. 271), *розбійників* (*розбійник* ‘хто грабує’) (т. 4, с. 31), *негідників* (*негідник* ‘хто здійснює ганебні вчинки’) (35, 265.035), *окупантів* (*окупант* ‘хто бере (брав) участь в окупації’): *окупантowego онука* (<http://briz.if.ua/blogs/144.htm>), *тиранів* (*тиран* перен. ‘жорстокий правитель; жорстока людина’) (26, т. 10, с. 119), *ублюдковий* (зневажл., лайл. *ублюдок* ‘нікчемний’) (с. 357), *страшків* (*страшко* ‘боягуз’). Остання лексема поширена в складі фразеологізованих сполук *не страшків син; не страшкової діти* ‘не [з] похливого (лякливого і т. ін.) десятка’ (т. 9, с. 759).

Стилістично маркований прикметник *враговий* (ст.-сл. **врагъ** ‘ворог; лиходій’), зафіксований у контексті *врагова мати* (27, т. 1, с. 258), має неповноголосну форму й належить до рідковживаних. Статус літературного посесива має зареєстроване у словниках слово *ворожий* (26, т. 1, с. 740).

7. Прикметники, мотивовані назвами осіб за територіальною і національною ознакою – *nomina generis, ethnicity*.

Як свідчить опрацьований матеріал, у часи Руси суфікс **-овь / -евь** не був продуктивним у творенні похідних цього ЛСТ. У староукраїнських пам’ятках такі деривати також по-

динокі. Вони вказують не лише на індивідуальну, а й на колективну належність, властивість, як-от: *армениновъ* (15, в. 1, с. 128), *болгариновъ* (*болгаринъ*) (в. 3, с. 15), *жидовый* / *жидов* (*жидъ* 'євреї') (в. 9, с. 162), *ляховый* / *лаховъ* (*ляхъ, ляхъ* 'лях, поляк') (в. 16, с. 196), *волошинов* (*волошин* 'волох, румун') (38, с. 79 зв.), *устъ...* *мо(с)калевы(х)* (*москаль*) (17, с. 125), *цигановим присяжникомъ* (24, с. 81). Нерідко похідники цього типу уживані в складі власних назв. До прикладу, ад'єктив *ляховый* є компонентом етноніма – назви букового лісу в Молдавському князівстві: *Ляховою боукоувин<о>ю* (19, т. 1, с. 540).

Нова українська мова успадкувала зі староукраїнської доби похідники *жидів* (27, т. 1, с. 483), *москалів* (т. 2, с. 447), *татаринів* (т. 4, с. 249), *турків* (с. 296), *турчинів* (35, 265.038), *циганів* (26, т. 11, с. 209). Від давнього іменника *мурин* (*муринъ* 'негр' ← п. *тигуп* 'тс.') утворено прикметник *муриновий* (т. 4, с. 829), що його в новоукраїнській мові вживають українською рідко. Прикладами новоукраїнських лексем є прикметники *сибірські* (26, т. 9, с. 153), *негротисів* (35, 265.044).

У староукраїнських пам'ятках і джерелах нової української мови виявлено функційно-семантичні зсуви й розвиток часткових словотвірних значень у межах загальної словотвірної семантики, спільної для похідних присвійних прикметників, твірною базою для яких слугували *nomina personalia*. Внутрішня диференціація ад'єктивних одиниць зумовлена змістом ознаки, яку вони виражають з урахуванням характеру стосунків між означуваним словом і означальним прикметником. Відпелятивні посесиви репрезентують різні тематичні угруповання. Найбільш частотними є два типи контекстів.

До першого типу належать ті фрагменти, у яких описувані відіменникові похідні є носіями словотвірного значення (СЗ) 'який перебуває у родинно-побутових, службових, приятельських стосунках із названим твірною основою', як-от: *во(и)то(в) зать* (15, в. 4, с. 197), *сынови па(н)ковому* (32, с. 109), *прапрадъдова мати* (22, с. 490), *королів тестенько* (28, с. 230), *царева мати* (с. 663), *гетьманова мати* (27, т. 1, с. 281), *капітанового денщика* (т. 2, с. 217), *чумакова жінка* (т. 4, с. 477) та ін.

Другий тип формують сполуки, у складі яких аналізовані ад'єктиви мають СЗ 'який належить тому, на кого вказує твірна основа, на правах власності': *в(ь) дому господиново(м)ъ* (17, с. 346 зв.), *к(ъ)г(р)унтовъ...посесоровъ* (с. 363 зв.), *швагровоє подвіренько* (28, с. 286), *тестів двір* (с. 298), *женихового обійстя* (с. 346), *свекрову комору* (с. 351), *панової хати* (27, т. 3, с. 92) та ін.

Чимало присвійних прикметників на *-ов-* / *-ев-*, *-ів-*, що виражають часткове СЗ 'здійснюваний тим або властивий тому, на кого вказує твірна основа', як-от: *моци гє(т)мановою* (16, с. 310 зв.), *приказаня пана воитова* (38, с. 224 зв.), *послуше(н)ству даскаловому* (15, в. 7, с. 181), *королеву вла(ст)* (в. 15, с. 28), *вєргъ докторовою* (20, т. I/2, с. 767), *акъторове ска(р)ги* (17, с. 38) і под.

В обстежених джерелах трапляються також посесиви зі СЗ 'який належить названому твірною основою на правах автора', серед них: *мистровы листы* (19, т. 1, с. 596), *запись... во(и)то(в)* (17, с. 47), *листъ Гетманичовъ* (20, т. I/2, с. 520).

Поодинокі деривати вказують також на стосунок до названого твірною основою як носія психоемоційного чи фізіологічного стану. Прикладом уживання такого десубстантива є контекст *смерти митрополитовой* (39, с. 41).

Окремий структурно-семантичний підтип формують відіменникові похідні, які маркують належність як характе-

ристику частини за цілим або цілого за частиною. Такі похідні демонструють різні механізми ад'єктивації, наслідком яких є: 1) прикметники із частковим СЗ 'який є частиною організму того, на кого вказує твірна основа' – *у(ст)... ме(л)никовы(х)* (17, с. 104), *із рук зятевих* (27, т. 2, с. 191), *душа поетова* (т. 3, с. 249) і под.; 2) деривати із частковим СЗ 'який стосується того, на кого вказує твірна основа, як засновника, керівника, керманіча, власника' – *королицевою роты* (15, в. 15, с. 28), *войск государевих* (33, с. 374), *кесарів сенат* (27, т. 2, с. 236) тощо. Послаблення або й цілковите нівелювання семантики індивідуальної належності відбивають описувані прикметники у контекстах на зразок *при вижсовою печати* (15, в. 4, с. 55), *королеву вла(ст)* (в. 15, с. 28) і под.

Відапелятивні деривати, уживані в складі географічних назв, позначають місце, указуючи на особу, як-от: *льсь дєдъовъ* (19, т. 1, с. 563), *к го(н)чаровому леску* (15, в. 7, с. 18) та ін. Перехід до групи відносних десубстантивів засвідчують ад'єктивні одиниці у складі термінологічних сполук із галузі ботаніки, наприклад: *королів цвіт* (27, т. 2, с. 286), діал. *пастушкѡви торбочки*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в українській мові суфікс *-овъ* / *-евъ*; *-ов-* / *-ев-*, *-ів-* послідовно зберіг і розвинув первинну функцію – творити присвійні прикметники від особових назв. Аналізовані посесиви, засвідчені пам'ятками XIV–поч. XXI ст., складають сім ЛСТ. Дуже низьку продуктивність має ЛСТ, що його формують прикметники, мотивовані *nomina actate* та *nomina generis, ethnicity*. Високопродуктивними є два типи: 1) ЛСТ, сформований похідниками від *nomina politica, economic, financial, militaris etc.*, репрезентований чотирма підтипами, та 2) ЛСТ дериватів від *nomina agentium, professionalia*. Пам'ятки XVI–XVII ст. відбивають кількісно показове наповнення ЛСТ, проте не всі лексеми залишаються вжитковими, оскільки багато прикметників поступово перейшли на периферію лексичної системи.

У новоукраїнській мові словотвірна модель суфіксального творення посесивів від *nomina personalia* залишається активною. Потужною базою для творення прикметників-посесивів слугують неологізми-іменники. Перспективою майбутніх розвідок є детальний аналіз динаміки тих змін, що відбуваються в новітньому українському лексиконі.

Література:

1. Гумецька Л. Л. Нарис словотвірної системи української актової мови XIV–XV ст. К. : Вид-во АН УРСР, 1958. 298 с.
2. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови. Нариси із словозміни та словотвору. Ужгород: Закарпат. обласне вид-во, 1960. 416 с.
3. Жовтобрюх М. А., Волох О. Т., Самійленко С. П., Слинко І. І. Історична граматики української мови. К. : Вища школа, 1980. 319 с.
4. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. К. : Наук. думка, 1969. 584 с.
5. Словотвір сучасної української літературної мови / Відп. ред. М. А. Жовтобрюх. К. : Наук. думка, 1979. 406 с.
6. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія. К. : Либідь, 1993. 336 с.
7. Костич Л. М. Відпелятивні присвійні прикметники із суфіксом *-ов* / *-ев* (*-ov / *-ev) у давньоукраїнській і праслов'янській мовах. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2022. № 56. С. 53–59.

8. Грищенко А. П. Прикметник в українській мові. К.: Наукова думка, 1978. 207 с.
9. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII ст. Волинь і Центральна Україна. К.: Критика, 2008. 470 с.
10. Слободян В. М., Гусак А. М. Образок з життя XII–XIII ст. зі стін храму Св. Пантелеймона поблизу Галича. URL: <https://www.academia.edu/34038873>
11. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть: Дослідження. Тексти / О. Купчинський. Львів, 2004. 1282 с.
12. Розов В. Українські грамоти. Т. 1: XIV в. і перша половина XV в. К., 1928.
13. Яковенко Н. М. Політична культура еліт. Історія української культури: у 5-ти томах. Т. 2 (Українська культура XIII – першої половини XVII століть). К.: Наукова думка, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult221.htm>
14. Плющ М. Я. Словоформа у семантично елементарному та ускладненому реченні. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 362 с.
15. Акти села Одрехови / упоряд. І. М. Керницький, О. А. Купчинський. К.: Наукова думка, 1970.
16. Хрестоматія давньої української літератури (До кінця XVIII ст.) / Упор. О. І. Білецький. К.: Рад. школа, 1967.
17. Словник української мови: у 20 т. К.: Наукова думка, 2010–2013. Т. 1-4; К.: Укр. мов.-інформ. фонд, 2014–2021. Т. 5–12. URL: <https://sum20ua.com/>
18. Словник афіксальних морфем української мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, В. С. Карпіловський, Т. І. Недозим. К., 1998.
19. Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / Підг. до вид. В. В. Німчук, Г. І. Лиса. Київ–Нью-Йорк, 2003. Кн. 1. Кн. 2.
20. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст./ Упоряд., автор передмови та комент. В. Й. Горобець. К.: Наукова думка, 1993.
21. Луцька замкова книга 1560–1561 рр. / Підгот. до вид. В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук. Луцьк, 2013.
22. Пересторога з'яло потрібная на потомные часы православным христианам. *Возняк М. Письменницька діяльність Івана Борецького на Волині і у Львові.* Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1954.

Джерела:

1. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: у 28 вип. Львів: 1994–2022. Вип. 1–18.
2. Пересопницьке євангеліє 1556–1561 / Видання підготувала І. П. Чепіга за участю Л. А. Гнатенко. К.: НБУ ім. В. І. Вернадського, 2001.
3. Акти Полтавського полкового суду 1668–1740 рр. Збірник актових документів. Кн. 1 / Упоряд.: І. П. Чепіга, У. М. Штанденко. К.: Наукова думка, 2017.
4. Лексикон словенороский Памви Беринди / Підгот. тексту і вступ. ст. В. В. Німчука: Надрук. з вид. 1697 р. К.: Вид-во АН УРСР, 1961.
5. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: у 2 т. К.: Наукова думка, 1977. Т. I. 1978. Т. II.
6. Історичний словник українського язика / За ред. Є. Тимченка. Х.; К.: 1930–1932. Т. 1. Зош. 1–2.
7. Славинецький Є. Лексікон латинський. "Лексикон латинський" Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / Підг. до вид. В. В. Німчук. К.: Наукова думка, 1973.
8. Славинецький Є., Корецький-Сатановський А. Лексікон словенно-латинський. Там само.
9. Актова книга Житомирського городського уряду 1611 року / Упоряд.: А. М. Матвієнко, В. М. Мойсієнко. Житомир, 2002.
10. Актовая книга Стародубського городського уряду 1693 г. / Под ред. В. Л. Модзалевського. Чернигов, 1914.
11. Білецький-Носенко П. Словник української мови / Підгот. до видання В. В. Німчук. К.: Наукова думка, 1966.
12. Словник української мови / За ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 1–11. URL: <http://www.inmo.org.ua/sum.html>
13. Словарь української мови / збір. ред. журн. "Киевская старина"; упор., з дод. власн. мат., Б. Грінченко: у 4-х томах. Репр. вид. К.: Лексикон, 1999. Т. 1–4.
14. Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського. К.: Наукова думка, 1974.
15. Желєхівський Є. Малорусько-німецький словник / Є. Желєхівський, С. Недільський. Львів: Друкарня товариства ім. Т. Шевченка, 1886. Т. 1–2.
16. Українська поезія: середина XVII ст. / упор. В. І. Кречотень, М. М. Сулима. К.: Наукова думка, 1992.
17. Етимологічний словник української мови: у 7-ми тт. К.: Наукова думка, 1982. 1985–2012. Т. 1–6.

Kostych L. Dynamics of the lexical-word-forming types of Deappellative Possessive Adjectives in the Ukrainian languages

Summary. The article has been devoted to the comparative historical-derivative and lexical-semantic analysis of the Possessive Adjectives of the Ukrainian (XIV–XXI centuries) languages. These Adjectives were formed according to the word-forming model "Formative basis + Word-forming formant". In Ukrainian personalia + Word-forming formant ^{Nomina} -овь/-евъ; -ов-/-ев-, -ів- the main function is to form the Possessive Adjectives from personal names. Deappellative adjectives form a transpositional word-formative type. Such derivatives have a generalized word-formation meaning "The feature belonging to the person(s) named by the formative base". Taking into account the semantic characteristics of the derivatives, the adjectives are divided into seven lexical and word-forming types: 1) derivatives motivated by nomina familia (*братановъ; пасинків*); 2) derivatives motivated by nomina aetate (*парубків, юнаків*); 3) derivatives motivated by nomina politica, economic, financial, militaris, etc. (four subtypes) (*войтовъ; кесарів / посесоровъ; фабрикантів / асавуловъ; генералів, матросів / неволниковый; утікачів*); 4) derivatives motivated by nomina agentium, professionalia (*гончаровъ; пасічників*); 5) derivatives motivated by nomina ideologica, religionis, philosophica, etc. (*митрополитовъ; панотців*); 6) derivatives motivated by nomina morum, actionum, etc. (*моучителевъ; розбійників*); 7) derivatives motivated by nomina generis, ethnicity (*болгариновъ; турків*). Two lexical and word-forming types (derivatives motivated by nomina aetate; derivatives motivated by nomina generis, ethnicity) was unproductive. The suffix -овь/-евъ; -ов-/-ев-, -ів- was very productive, forming Adjectives from nomina politica, economic, financial, militaris etc. and from nomina agentium, professionalia.

The contextual analysis proved functional-semantic shifts and the development of partial word-forming meanings within the general word-forming semantics of Adjectives from nomina personalia.

Key words: historical word-building, Ukrainian language, Possessive Adjectives, lexical and word-forming type, suffix -ов-/-ев-, -ів- desubstantive.